

Voorverkenning

Kansrijkheid van een integrale
gebiedsontwikkeling Hegewarren

Door GS vastgesteld d.d. 7 oktober 2019

Deze voorverkenning is tot stand gekomen in nauwe samenwerking met Wetterskip Fryslân, gemeente Smallingerland, LTO-Noord (afd Smallingerland) en een woordvoerder van de betrokken veehouders.

Inhoud

1. Aanleiding.....	4
Problematiek: bodemdaling, verdroging, klimaat en stikstof	5
2. Aanpak Voorverkenning	6
Wie	6
Hoe	6
Wat	6
Kosten en baten	6
3. Resultaten	7
3.1 Denkrichtingen	7
3.2 Primaire gebiedsopgaven	10
Draagvlak bij- en helderheid over de toekomst van de veehouderij in de Hegewarren	10
Een robuust, duurzaam en toekomstbestendig watersysteem	11
Bijdragen aan doelen van het Klimaatakkoord	12
Verminderen van verdroging van omringende natuurgebieden	13
3.3 Effecten	15
Uitstoot stikstof op N-2000 gebied de Alde Feanen / PAS-problematiek	15
Behoud van huidige functies en het bestaande landschap	15
3.4 Meekoppelkansen	17
Algemeen beeld	17
Waterberging (denkrichting 3a en 3b)	18
Biodiversiteit / nieuwe natuur (denkrichting 3a en 3b)	18
Weidevogels (denkrichting 2 en 3b)	18
Nieuwe recreatieve voorzieningen: slimme groei (denkrichting 3a en 3b)	19
Alternatief voor een nieuwe vaarweg naar Drachten	19
Kansen voor een nieuw landschap	19
Kansen voor grootschalige zonnevelden (denkrichting 3b)	20
3.5 Financiering	23
Kosten-baten	23
Kosten van de autonome situatie: potentiële besparingen	23
Subsidies	24
Opbrengsten	25
3.5 Overige aspecten	26
Omgevingsvisie	26
Leefbaarheid	26
4. Conclusies	27
Bijlage 1. Besluitpunten, moties en toezeggingen uit het PS-voorstel van 20 juni 2018	29
Bijlage 2. Belangen omgeving, door hen zelf opgetekend	30
Bijlage 3. Foto-verslag bijeenkomst 26 september 2019	35

1. Aanleiding

Provinciale Staten (PS) hebben op 20 juni 2018 besloten om in te zetten op een integrale gebiedsontwikkeling Hegewarren (zie bijlage voor besluit).

De centrale vraag die PS toen hebben gesteld: Is een integrale gebiedsontwikkeling voor de Hegewarren kansrijk? Of andere partijen zich hier (ook financieel) aan willen verbinden is een belangrijke indicator daarvan. De Staten hebben gevraagd met de *mienskip* in gesprek te gaan. Tot slot de vraag om in een Startnotitie op te schrijven hoe een volgende stap kan worden ingevuld.

Op 12 juni 2019 is een discussienotitie, onder meer over de gebiedsontwikkeling Hegewarren en vaarweg Drachten, besproken in een beeldvormende commissie. Bij die behandeling hebben de Staten gevraagd om ook de volgende aspecten mee te nemen in de voorverkenning:

- Leefbaarheid wordt een expliciete parameter in de afwegingen, en dus niet alleen economische aspecten;
- Er is aandacht voor de kwaliteiten van de huidige situatie, en wat er verloren gaat wanneer de Hegewarren een andere gebiedsinvulling krijgt;
- De technische haalbaarheid en eventuele gevolgen van zonnepanelen in de Hegewarren worden meegenomen als een denkrichting;
- De financieringsaspecten (wie betaalt te zijner tijd wat) worden zoveel mogelijk meegenomen.

Gebiedsontwikkelingsprocessen doorlopen normaliter de volgende fasen:

Naar aanleiding van de vraag van PS is een voorverkenning gestart. In deze notitie staan de uitkomsten hiervan. Dit vormt de inhoudelijke basis voor betrokken besturen van de provincie, het Wetterskip, de gemeente Smallerland en LTO-Noord om een besluit nemen om al dan niet een vervolgfase te starten (afsluitend onderzoek/ verkenningfase).

Problematiek: bodemdaling, verdroging, klimaat en stikstof

De Hegewarren is een veenpolder van bijna 400 ha ten zuiden van het Nationaal Park de Alde Feanen met een dik pakket veen van gemiddeld 2 meter en nog 6 actieve veehouders. De polder is omsloten door water, natuur- en recreatiegebieden. Door oxidatie van het veen daalt de bodem. Dit heeft verregaande consequenties voor het waterbeheer van de polder. De kades en andere infrastructuur moeten periodiek versterkt worden. De kosten voor het in stand houden van de polder zijn daardoor hoog: circa € 1.000 ha/jaar¹ ten opzichte van een gangbare polder in het veenweidegebied à € 50 tot €100 ha/jaar². Bovendien leidt het verder wegzakken van de polder tot verdere verdroging van omliggende natuurgebieden, waaronder het N2000 gebied De Alde Feanen. Ook komt hierbij CO₂ vrij.

Als al het veen oxideert, bevindt het maaiveld zich op circa 2,5m onder boezemniveau (3- 3,5m onder de kade). Jaarlijks stoot het gebied bijna 16.000 ton CO₂ uit (uitgaande van een uitstoot van ruim 40 ton CO₂/ha/ jaar, conform getallen van de WUR, 2017). Bij peilen tot aan maaiveld of hoger wordt de gehele potentiële CO₂ uitstoot tegen gegaan. Stel dat de potentiële oxidatie voor de komende 100 jaar wordt tegen gegaan, dan zou dat om circa 1,6 miljoen CO₂ gaan.

De ligging van de polder direct naast het N2000 gebied betekent dat er uitstoot van stikstof plaatsvindt vanuit de veehouderij op het stikstofgevoelige gebied en dat er verdroging plaatsvindt. Andersom levert die ligging naast gevoelige natuur uitbreidingsbeperkingen op voor de veehouders.

¹ In 2019 berekend in het kader van de Voorverkenning Gebiedsontwikkeling Hegewarren, door Provincie, Wetterskip en de gemeente Smallingerland

² H2O artikel 'De kosten voor het waterbeheer in het veenweidegebied van Friesland' 12-2012.

2. Aanpak Voorverkenning

Wie

Na de besluitvorming in PS is er een ambtelijk projectteam ('kernteam') gevormd om de voorverkenning uit te voeren. In dit team namen deel:

- Provincie Fryslân
- Wetterskip Fryslân
- Gemeente Smallingerland
- Gemeente Leeuwarden
- Woordvoerder van de veehouders in de Hegewarren, tevens vertegenwoordiger van LTO-Noord, afdeling Smallingerland

Hoe

Deze notitie is opgesteld door het projectteam, en gebaseerd op kennis binnen de betrokken organisaties, veldbezoeken en onderzoeken naar de hydro-ecologische effecten van wijzingen in de oppervlaktewaterpeilen en kansen voor subsidies.

De *mienskip* is op verschillende momenten benaderd tijdens deze voorverkenning:

- In april is middels een enquête aan circa 30 organisaties gevraagd aan te geven welk belang zij bij het onderwerp hebben en dit toe te lichten. De uitkomsten van deze enquête zijn in bijlage 2 opgenomen;
- Diverse 1-op-1 gesprekken met externe partijen en werkbijeenkomsten;
- Twee openbare inloopbijeenkomsten in de regio op 23 en 24 mei, bezocht door circa 150 mensen;
- Een bijeenkomst om de resultaten van de voorverkenning voor te leggen en te verifiëren op 26 september, bezocht door circa 80 mensen, in bijlage 3 een fotoverslag.

Wat

Om in beeld te brengen of een integrale gebiedsontwikkeling van de Hegewarren kansrijk is, zijn vier denkrichtingen geformuleerd (waaronder de autonome ontwikkeling), aan de hand waarvan is verkend wat een nieuwe inrichting van het gebied op *zou kunnen* leveren. Er zijn geen ontwerpen gemaakt.

In deze fase hebben we de kansrijkheid van de verschillende denkrichtingen onderzocht door:

- Per denkrichting te beschrijven of de belangrijkste problematiek kan worden opgelost (de primaire opgaven voor dit gebied);
- Welke effecten dat in grote lijnen heeft;
- Welke kansen het biedt voor andere ontwikkelingen (meekoppelkansen).

Bovendien is gekeken naar synergie tussen de opgaven. De belangrijkste en meest onderscheidende aspecten voor de kansrijkheid zijn samengevat in figuur 1 in hoofdstuk 3.

Kosten en baten

Er is in deze fase geen kosten- en batenanalyse uitgevoerd. Dat is in deze fase nog niet mogelijk, omdat er geen ontwerpen zijn gemaakt. Dit hoort thuis in de volgende fasen van een gebiedsontwikkeling, in interactie met de bewoners en belanghebbenden in de streek. Wel is een inschatting gemaakt van de beheer- en onderhoudskosten bij het in stand houden van de polder en van de kansen op externe financiering.

3. Resultaten

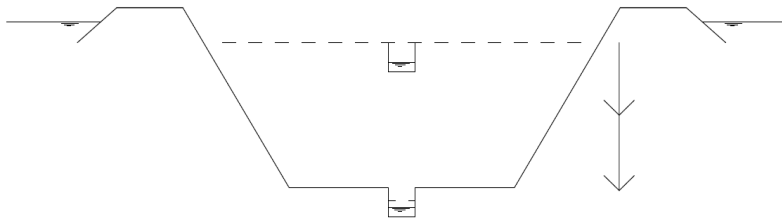
3.1 Denkrichtingen

De denkrichtingen zijn in nauw overleg met het Wetterskip opgesteld, waarbij het waterbeheer leidend was.

De volgende denkrichtingen (of toekomstperspectieven) zijn in deze fase verkend:

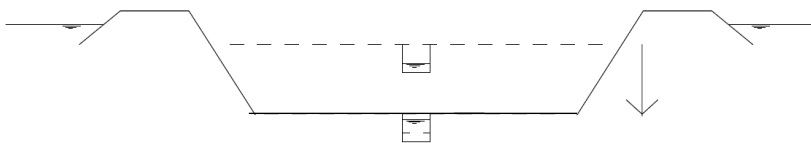
1. De autonome situatie (Recht zo die gaat):

Dit betekent dat de situatie in grote lijnen blijft zoals hij is, en dat de peilen worden aangepast als de bodem daalt zodat de veehouders geen nattere gronden krijgen (het principe peil volgt functie wordt gehandhaafd). Dit betekent dat de bodem blijft zakken en de kades over een aantal jaar (en herhaaldelijk) versterkt moeten worden.

2. Extensivering en innovatieve van de landbouw.

Bij deze denkrichting streven we ernaar de bodemdaling en CO₂ uitstoot te verminderen door het verhogen van de peilen, met behoud van landbouw. Dit betekent dat er gekeken wordt op welke wijze landbouw in een nattere situatie mogelijk is. Denk daarbij aan andere teelten of aan meer extensieve landbouw: minder bedrijven met meer grond om eenzelfde opbrengst te kunnen genereren. Hier passen bijvoorbeeld begrippen als natuurinclusief, circulair, kringlooplandbouw en weidevogelbeheer bij. De kades zullen alsnog periodiek versterkt moeten worden, omdat het grondwaterpeil verlaagd moet worden en de inklinking van het veen dus door blijft gaan.

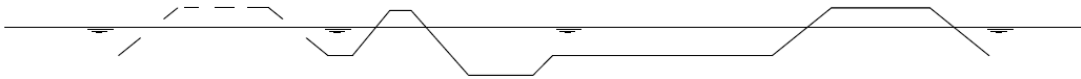
Bij denkrichtingen 1 en 2 wordt de volgende kanttekening geplaatst:

Het is de vraag of de autonome situatie (denkrichting 1) zoals die hier gedefinieerd is middels het principe 'peil volgt functie' wel houdbaar blijft, gezien het Veenweidebeleid. Mogelijk ligt de autonome situatie dichterbij denkrichting 2 (extensivering).

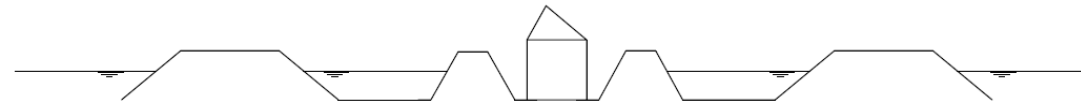
3. Nieuwe functie van het gebied.

Bij deze denkrichting streven we naar een situatie die klimaatrobuust en toekomstbestendig is, zodat de kades niet steeds opnieuw versterkt moeten worden. De huidige landbouwfunctie vervalt en het gebied krijgt een andere functie. Bij 3a wordt het gebied op boezempeil gebracht (denk aan een gebied zoals De Alde Feanen) en zijn diverse functie mogelijk naast waterberging, zoals natte natuur en recreatie. Bij denkrichting 3b wordt het peil sterker verhoogd dan bij 2, en wordt het gebied alleen bij extreme omstandigheden tot aan boezempeil onder water gezet (retentie). Ook hierbij zijn verschillende andere functies mogelijk zoals natte teelten, weidevogels en duurzame energie.

3a. Boezemwater/ Alde Feanen landschap

3b. Retentiepolder (extremer vernatten en bij wateroverlast in Fryslân inzetten als overloop)

Bij denkrichting 2 zijn er twijfels in hoeverre dit haalbaar is. De peilen in het gebied zijn in de praktijk namelijk al relatief hoog. De veehouders geven aan dat dit werkbaar is doordat een klein peilgebied met iets lagere peilen in de polder als buffer fungeert bij regenval: daar kan het water naartoe. Wanneer bij denkrichting 2 alle peilen in het gebied hoog komen te staan, verdwijnt die buffer en zou er sprake zijn van een ‘badkuip’ effect. Doordat de polder omringd wordt door boezemwater kan het (grond)water alleen via de bestaande sloten naar het gemaal worden afgevoerd. De capaciteit om water in de polder op te vangen voordat het afgevoerd wordt (de berging in de polder zelf) is beperkt.

De denkrichtingen die we in de voorverkenning hebben gehanteerd zijn bedoeld om een indicatie te krijgen van de kansrijkheid. Het zijn geen ontwerpen. In een eventuele vervolgstap zal er in gesprek met de betrokkenen maatwerk geleverd worden en nuance aangebracht. Er hoeft niet één patroon over het hele gebied uitgerold te worden. Een combinatie van denkrichtingen is ook mogelijk.

Voor een volledige beschrijving van de aspecten waar naar gekeken is en waarom, verwijzen we naar de toelichting bij de Discussienotitie die op 12 juni 2019 in de beeldvormende commissie van Provinciale Staten behandeld is.

In figuur 1 zijn de denkrichtingen gepresenteerd en onderling vergeleken waarbij is gekeken naar:

- De opgaven die wij hebben in het gebied;
- De effecten van elke denkrichting;
- De (meekoppel) kansen.

Uitwerking denkrichtingen gebiedsontwikkeling Hegewarren

		1 Recht zo die gaat Autonome situatie: peil volgt functie 	2 Extensivering en innovatie landbouw Peilen omhoog 	3a Nieuwe functie van het gebied Boezempeil/ Alde Feanen gebied 	3b Nieuwe functie van het gebied Retentiegebied
OPGAVEN	Draagvlak bij - en helderheid over toekomst veehouders Hegewarren	Alleen draagvlak indien de huidige peilen en drooglegging 30 jaar gegarandeerd kunnen worden			
	Creëren van een robuust, duurzaam en toekomstbestendig watersysteem				
	Bijdragen aan doelen Klimaatpakket/ CO2 reductie dmv oplossen veenweideproblematiek		Vertraagt, maar blijft optreden		
	Invloed op instandhoudingsdoelen N-2000 gebied Alde Feanen		Vertraagt, maar blijft optreden		
EFFECTEN	Bodemdaling en CO2 uitstoot	✗ ✗	✗	✓ ✓	✓
	Verdroging N-2000 gebied Alde Feanen	✗ ✗	✗	✓ ✓	✓
	Uitstoot stikstof op N2000 gebied Alde Feanen (PAS)	✗	✓	✓ ✓	✓ ✓
	Behoud van huidige functies en landschap	✓ ✓	✓	✗	?
KANSEN	Of kansen technisch, maatschappelijk, juridisch en financieel haalbaar zijn, wordt beantwoord in de verkenning.			 	

 Waterberging
  Kansen voor grootschalige zonnevelden

 Biodiversiteit/ nieuwe natuur
  Alternatief tracé vaarweg Drachten

 Weidevogels
  Kansen voor een nieuw landschap

 Nieuwe recreatieve voorzieningen ('slimme groei')
  Kans op substantiële co-financiering

✗ = negatief, ✗✗ = negatiever effect t.o.v. ✗ | ✓ = positief effect, ✓✓ = positiever effect t.o.v. ✓ | ? = zal moeten blijken uit ontwerp

Figuur 1: Uitwerking denkrichtingen gebiedsontwikkeling Hegewarren.

Algemeen beeld

- We zien dat bij denkrichting 2 het verhogen van de peilen en extensivering en innovatie van de landbouw de opgaven blijven bestaan. Ze treden voor wat betreft bodemdaling, CO₂ uitstoot en verdroging nog steeds op, maar vertraagd.
- Denkrichtingen 3a en 3b bieden een oplossing voor de opgaven en kennen relatief veel meekoppelkansen. Bij de uitwerking bleken deze twee denkrichtingen qua opgaven, effecten en kansen niet heel onderscheidend te zijn.
- In de volgende paragrafen staat een beschouwing per opgave, effect en kans.

3.2 Primaire gebiedsopgaven

Draagvlak bij- en helderheid over de toekomst van de veehouderij in de Hegewarren

We zijn al enkele jaren in gesprek met de 6 nog actieve veehouders in het gebied; de woordvoerder van de veehouders maakt deel uit van het projectteam dat aan de voorverkenning heeft gewerkt. Om uit te kunnen breiden binnen de wet- regelgeving moeten de veehouders binnenkort fors investeren. De veehouders hebben investeringen uitgesteld vanwege de steeds terugkomende discussie over het gebied. De toekomst van het gebied staat met enige regelmaat ter discussie als gevolg van (kostbare) periodieke versterking van de kades door het waterschap, een alternatief tracé voor de vaarweg Drachten door dit gebied, de begrenzing van de EHS (nu Nationaal Natuurnetwerk: NNN) en de begrenzing van het Nationaal Park. Ondertussen zijn (ook) het Veenweidebeleid en de PAS (wetgeving in relatie tot uitstoot van stikstof) een belemmering voor het handhaven van het huidige gebruik.

De veehouders hebben aangegeven dat zij graag zo snel mogelijk duidelijkheid willen over hun toekomst. Wanneer de huidige peilen en drooglegging in het gebied de komende 30 jaar niet gegarandeerd kunnen worden, is collectieve verplaatsing een reëel alternatief en zijn zij bereid daar aan mee te werken.

Toelichting kleuren

Denkrichtingen 1, 3a en 3b zijn groen, omdat deze helderheid scheppen. De veehouders kunnen blijven en er verandert niets, of ze verplaatsen naar buiten de Hegewarren.

Het effect van het verhogen van de peilen (denkrichting 2) is rood omdat er waarschijnlijk maar twee bedrijven kunnen blijven (vanwege extensivering). De andere bedrijven moeten dan verplaatsen. Vanuit de bestaande veehouders is er geen draagvlak voor extensivering. Ook bestaat bij deze denkrichting het risico dat in de nabije toekomst opnieuw een discussie ontstaat over het voortzetten van de landbouwfunctie van het gebied, gezien de steeds terugkomende discussie over de kades en de beleidsmatige ontwikkelingen in het kader van veenweide en de PAS. Bovendien hebben de veehouders geen vertrouwen in deze oplossing.

Uitgangspunten eventuele vervolgfase

- over circa een jaar duidelijkheid verschaffen

Te beantwoorden vragen eventuele vervolgfase

- voor denkrichting 1 moet duidelijk worden of de gevraagde garanties fysiek (zie ook volgende punt) en beleidsmatig realistisch zijn;
- voor denkrichting 2 moet duidelijk worden of er in dat geval voldoende ('interne') berging beschikbaar is in de polder om het gebied droog te houden (waterbergingsonderzoek en -strategie), en of extensivering van de landbouw realistisch is;
- voor denkrichtingen 3a en 3b is een grondinstrument en -strategie nodig, en een financieringsstrategie om snel een besluit te kunnen nemen.

Een robuust, duurzaam en toekomstbestendig watersysteem

Onder een robuust, duurzaam en toekomstbestendig watersysteem verstaan we een systeem dat veerkrachtig is en om kan gaan met klimaatverandering (extreme omstandigheden: natter en droger), en bovendien kosteneffectief is. Binnen Fryslân ligt de opgave om vóór 2035 circa 600 hectare boezemwater te realiseren om extreme omstandigheden op te kunnen vangen: ‘droge voeten’ in heel Fryslân in natte periodes, of de beschikbaarheid van zoet water bij droogte.

In dit gebied draait het concreet om het streven naar een reductie van de kosten voor het waterbeheer en de mogelijkheden voor waterberging. De beheer- en onderhoudskosten zijn in de huidige situatie erg hoog voor een klein gebied. Circa € 40 miljoen voor de komende 100 jaar. Dit is circa € 1.000 ha/jaar. Bij een gangbare polder in het veenweidegebied bedragen de kosten circa € 50,00 á €100 ha/jaar. Dit komt doordat het een relatief kleine langgerekte polder is met een lange regionale kade geheel rondom de polder, die periodiek om onderhoud vraagt omdat het gebied zakt.

Hoeveel een nieuwe verhouding tussen water, plas-dras en land optimaal en mogelijk is zal onderzocht moeten worden. De optie om het gebied op boezemniveau te brengen roept het beeld op dat de enige optie is dat het gebied in z’n geheel onder water gezet wordt. In gesprek met organisaties en de *mienskip* merken we dat dit niet direct aanspreekt. Daar worden verschillende redenen voor genoemd:

- veel groot nieuw zeilwater zou geen toegevoegde waarde zijn voor de recreatie in dit gebied, een gebied waar meren en een fijnmaziger patroon van waterlopen elkaar juist afwisselt;
- de karakteristieke verkavelingsstructuur verdwijnt.

Ideeën die geopperd zijn is het (kleinschaliger) aanleggen van nieuw water waar bijvoorbeeld de Zeilschool van de Veenhoop gebruik van kan maken, een doorsteek van het Grietmansrak naar de Alde Feanen maken, het landschap van de Alde Feanen doorzetten en een afwisseling van land, moeras en (vaar)water creëren, waarbij het gebied deels opgehoogd wordt.

Toelichting kleuren

Denkrichtingen 1 en 2 scoren rood omdat er geen robuust en duurzaam watersysteem ontstaat. Doordat de bodemdaling bij denkrichting 2 niet stopt maar vertraagt, moet er alsnog periodiek fors worden geïnvesteerd in de instandhouding van de polder en blijven de beheerkosten hoog. Doordat de bodemdaling bij 2 minder snel verloopt scoort deze denkrichting (iets) beter dan denkrichting 1.

Daarnaast lijkt het daadwerkelijk garanderen van de huidige situatie lastig, niet alleen beleidsmatig en financieel, maar ook fysiek. Daarmee is het geen ‘robuust’ systeem. Het gebied zakt flink, ondanks het feit dat het gebied laag ligt ten opzichte van de omgeving, waardoor er veel kwel is (grondwater stroomt via de ondergrond naar de diepere polder en komt daar naar boven). Sinds de inpoldering en ruilverkaveling van het gebied in de jaren ’60 is het gebied gemiddeld een halve meter onder boezemniveau komen te liggen. Voor de inpoldering diende het gebied als hooiland, en het maaiveld zal ongeveer rond boezempeil gelegen zal hebben of iets hoger. De bodemdaling is dus ongeveer 1cm/jaar geweest. Dit komt overeen met de voorspelde bodemdaling die voor dit gebied is berekend in het kader van *Kennis voor Klimaat* door Alterra (tegenwoordig Wageningen Environmental Research) in 2012 voor het Friese Veenweidegebied. Voor een groot deel van de Hegewarren is de snelheid van bodemdaling berekend op 1 tot 1,2 cm per jaar. Op Sytebuorren (in het westen) is het met 0,6 – 0,8 cm per jaar een stuk lager. Daar ligt ook wat knipklei op het veen. Er is echter ook een deelgebied waar het maaiveld met een snelheid van 1,4 - 1,8 cm per jaar daalt. Het beeld leeft dat de bodemdaling de laatste (drogere) jaren sneller gaat en dat dit mogelijk wordt veroorzaakt door het hoge humusgehalte van het veen, waardoor het veen sneller oxideert (met andere woorden: verdwijnt) als het droog staat.

Om de bodemdaling en CO₂ uitstoot te stoppen of te vertragen zouden de peilen conform de Veenweidevisie permanent omhoog moeten. De veehouders geven echter aan dat er voor hen in dat geval niet meer te boeren is: in natte perioden kan het water dan nóg slechter weg.

Denkrichting 3a scoort groen, omdat het gebied niet (meer) daalt en de regionale kaden grotendeels komen te vervallen. Denkrichting 3b scoort oranje, omdat bij de functie retentie er regionale kaden nodig blijven én extra lokale kaden en kunstwerken nodig zijn om het water in en uit te laten. De beheerkosten zullen net als bij denkrichting 3a omlaag gaan, maar er zijn ook (meer) extra investeringen nodig om het gebied en de kades geschikt te maken voor de nieuwe functie.

Denkrichtingen 3 a en b scoren ook groen, omdat ze bijdragen aan de opgave die het Wetterskip heeft om waterberging te creëren op een gunstige centrale locatie in Fryslân: het Lege (Fries voor lage) Midden.

Uitgangspunten eventuele vervolgfase

- een Life cycle cost benadering moet positief uitpakken. Met andere woorden de investering van de afzonderlijke partijen moet opwegen tegen de besparing op beheer en onderhoud.

Te beantwoorden vragen eventuele vervolgfase

- Hoeveel hectare waterberging (in de vorm van boezemwater of retentie) is daadwerkelijk te realiseren op een manier die ook ruimte biedt aan andere functies en draagvlak heeft (waterbergingsonderzoek en -strategie). Er kan in de uitwerking gedacht worden aan een combinatie of een gedeeltelijke invulling. Een denkrichting betekent niet dat dit principe perse voor het hele gebied geldt, in een nadere uitwerking is juist ruimte voor maatwerk op basis van gebiedskenmerken en wensen van de omgeving.
- Aandachtspunten bij de uitwerking zijn onder andere:
 - o verschillen in maaiveldhoogte en waterdiepte;
 - o verschillen in bodemtype (een deel van het gebied heeft een dun kleidek);
 - o het creëren van plas-dras gebieden / maximale vastlegging van CO₂ / mogelijk veengroei. Is er op die manier een (letterlijk) groeimodel mogelijk?
 - o ouderdom van de verkaveling;
 - o de bestaande kwaliteiten en functies van het gebied (zie p.20)

Bijdragen aan doelen van het Klimaatakkoord

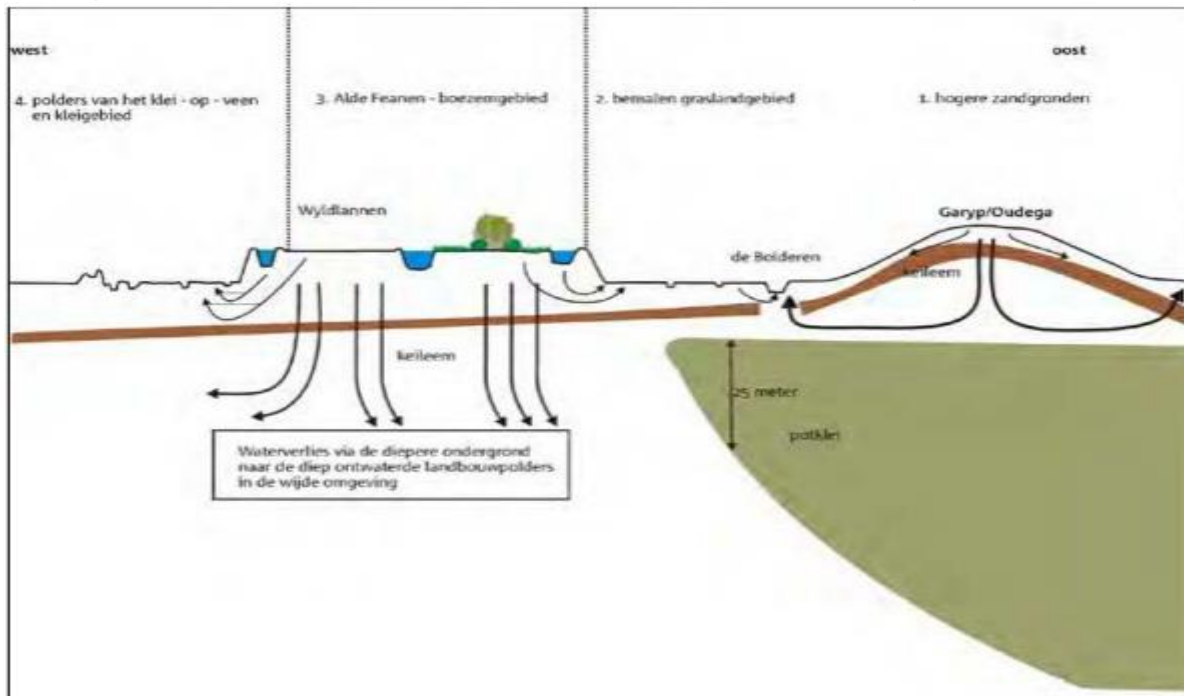
Een belangrijke doelstelling van het klimaatakkoord is reductie van de CO₂ uitstoot. In 2030 moet een reductie ten opzichte van 1990 zijn gerealiseerd van 49% en in 2050 van 99%. Voor 2030 moet voor veenweidegebieden een reductie van 1 Mton CO₂-eq zijn gerealiseerd. Een substantieel deel van het veenweidegebied ligt in de provincie Fryslân. Ook is de drooglegging in Fryslân groter dan in de rest van de veenweidegebieden in Nederland. Daarom moet een groot deel van de landelijke opgave binnen de provincie Fryslân worden gerealiseerd. Jaarlijks stoot het gebied de Hegewarren circa 16.000 ton CO₂ uit. Met het ophogen van de peilen tot (circa) maaiveld wordt een totale uitstoot van 1,6 Mton CO₂ voorkomen.

Toelichting kleuren

Voorzetting van het huidige gebruik levert geen bijdrage aan de doelstelling van het klimaatakkoord. Wanneer gekozen wordt voor extensivering van de landbouw kunnen de peilen omhoog. Er is momenteel enige onzekerheid of het verhogen van peilen de beoogde CO₂ reductie daadwerkelijk teweeg brengt. Daarom scoren denkrichting 1 rood en 2 bijna rood. Denkrichting 3 scoort groen omdat het peil wordt verhoogd tot maaiveld of hoger, zodat de uitstoot wordt gestopt.

Verminderen van verdroging van omringende natuurgebieden

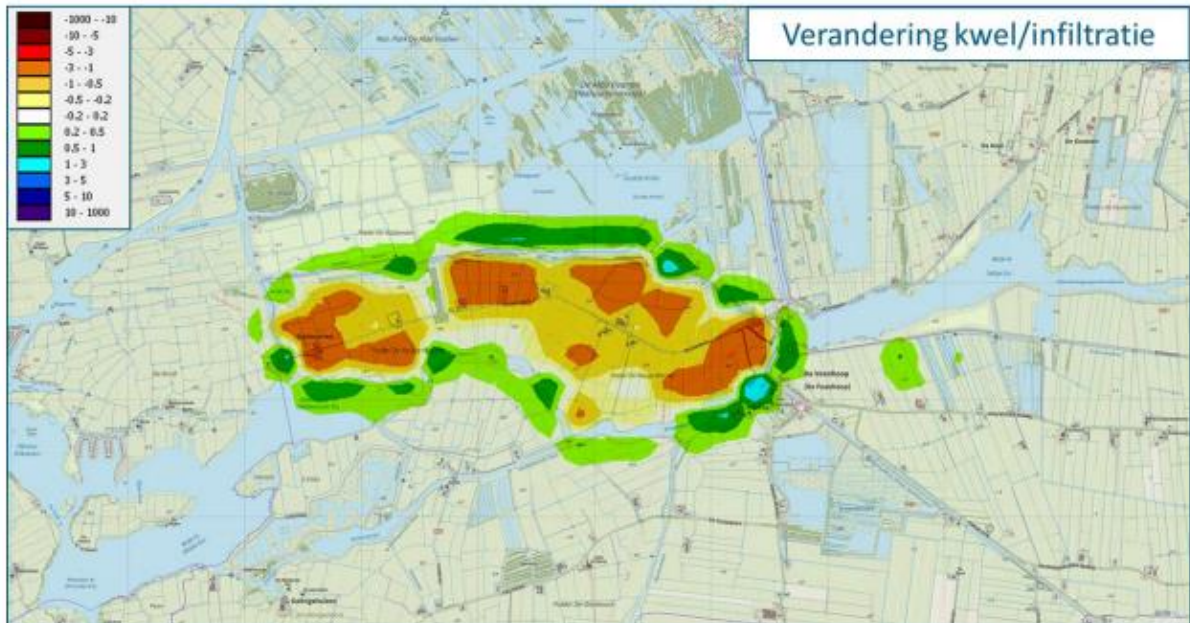
De natuur in Natura-2000 gebied De Alde Feanen heeft er baat bij dat het nat blijft. Omdat het gebied, dat vroeger laag lag, ondertussen hoog ligt en omringd wordt door (steeds) lager liggende polders, zijgt het water weg naar de omgeving (zie figuur 2). Het N-2000 gebied heeft last van verdroging. Wanneer het maaiveld in de polder verder zakt, neemt de wegzijging naar de polder toe (en daarmee de verdroging). Langs de zuidrand van het natuurgebied de Alde Feanen, direct grenzend aan de Hegewarren, bevinden zich zeldzame en waardevolle (Europees beschermde) blauwgraslanden. Het voortbestaan van deze vegetatie met haar rijkdom aan soorten (biodiversiteit) komt door de verdroging steeds verder onder druk te staan. De provincie is vanuit Europese wetgeving verplicht om maatregelen te nemen wanneer het in stand houden van deze natuur bedreigd wordt.

Figuur 2: Hydrologische situatie: de Alde Feanen [Waterbeheerplan Alde Feanen, Wetterskip Fryslân]

Royal Haskoning-DHV heeft onderzocht wat het effect is van het ophogen van het waterpeil in de Hegewarren. Uit figuur 3 blijkt dat ophogen van het waterpeil in de Hegewarren de verdroging stop zet en er in plaats van infiltratie kwel optreedt, direct langs de randen van de polder, onder andere op de locatie waar de blauwgraslanden zich bevinden. Dit is positief voor het behoud van deze blauwgraslanden.

Er is ook gekeken of het verhogen van de peilen in de Hegewarren mogelijk meer effect heeft wanneer de slecht doorlatende lagen (keileem) in de ondergrond van de Hegewarren deels worden doorgraven. Dan vormt de Hegewarren een 'hydrologische buffer' tegen de dieperliggende polders in de verdere omgeving. Dit zou een win-win kunnen zijn met de aanleg van een vaarweg, waarbij het nodig is graafwerkzaamheden uit te voeren. Uit de modelberekeningen is gebleken dat dit niet het geval is omdat de keileemlaag te dik is.

Figuur 3: Effect opzetten peil Hegewarren tot boezemniveau, waarbij in de gele en rode delen de bestaande kwel wijzigt in infiltratie en in de groene en blauwe gebieden in plaats van infiltratie kwel gaat optreden ten opzichte van de huidige situatie.

Toelichting kleuren

Bij voorzetting van de huidige situatie ('peil volgt functie') daalt het maaiveld en de ontwateringsdiepte. Hierdoor neemt de wegzijging vanuit de omliggende natuurgebieden toe. Op dit moment is het kritisch in hoeverre de instandhoudingsdoelen voor blauwgraslanden worden gehaald. Bij toenemende wegzijging neemt dit verdrogingsprobleem verder toe. De kans is (zeer) groot dat bij denkriching 1 en 2 de instandhoudingsdoelstellingen niet worden gerealiseerd en daarom zijn deze rood. Denkriching 2 scoort bijna rood omdat de bodemdaling daar vertraagt. Bij denkriching 3a en 3b wordt het peil (fors) verhoogd en stopt de wegzijging langs de randen. In plaats daarvan ontstaat er kwel, wat de situatie ter plaatse zal verbeteren.

De figuur laat ook zien dat het effect van een peilverhoging in een relatief klein gebied rondom de polder te merken zal zijn. Dit maakt dat mogelijke negatieve effecten (vernatting in de omgeving) naar verwachting ook beperkt zijn.

Te beantwoorden vragen eventuele vervolgfase

- hoeveel levert het verhogen van de peilen aan besparing op van natuurbeheer en -herstelkosten?

3.3 Effecten

In deze paragraaf wordt ingegaan op effecten van de vier denkrichtingen. Bodemdaling, CO₂ uitstoot en verdroging zijn al bij de opgaven aan de orde gekomen.

Uitstoot stikstof op N-2000 gebied de Alde Feanen / PAS-problematiek

Een belangrijke Europese doelstelling is het verminderen van de uitstoot van stikstof die kan neerkomen op N-2000 gebieden. De Alde Feanen is een stikstofgevoelig gebied. Alle boerderijen in de Hegewarren staan binnen 800 m van de grens van het natuurgebied. Wanneer de huidige veehouderij uit het gebied zou verdwijnen profiteert de natuur van de verminderde depositie (neerslag van stikstof).

Vanwege de stikstof emissie is er sprake van een negatief effect in de huidige situatie. Denkrichting 2 scoort beter omdat de veehouderij extensiever zal worden, en dus minder uitstoot. Een kanttekening daarbij is dat er door het verhogen van de peilen tijdelijk meer stikstof uitgestoten wordt vanuit de bodem. Bij denkrichtingen 3a en 3b verdwijnt de huidige landbouw in het gebied en stopt de uitstoot van stikstof.

Te beantwoorden vragen eventuele vervolgfase

- Hoeveel ruimte biedt de verminderde uitstoot voor economische activiteiten elders? Dat kan op dit moment niet worden berekend maar hier zal in een vervolg naar gekeken moeten worden.

Behoud van huidige functies en het bestaande landschap

Bij de behandeling in de beeldvormde commissie op 12 juni 2019 is aandacht gevraagd voor de kwaliteiten van de huidige situatie, en wat er verloren gaat wanneer de Hegewarren een andere gebiedsinvulling krijgt. Dit betreft de volgende kwaliteiten en gebruiksfuncties, waarvan in een eventueel vervolg moet worden onderzocht hoe daar in de verschillende toekomstperspectieven mee kan worden omgegaan:

- Bestaande natuurwaarden in het gebied:
 - Een perceel blauwgrasland (van goede kwaliteit);
 - Bestaande bomen en begroeiing, met name rond het blauwgrasland en de noordzijde van de polder;
 - Weidevogels, zowel in de Hegewarren als het pas ingerichte weidenvogelgebied in de Burd;
 - Mogelijk voorkomen van (beschermde) soorten zoals de Noordse Woelmuis en de Waterspitsmuis.
- Recreatie:
 - De pontjesroute ('De 8 van Grou');
 - Ie-sicht en camping de Hooidammen;
 - Recreatiewoningen en -arken aan de zuidrand
 - Recreatiebedrijf.
- Gaswinlocatie Vermillion;
- Monumentale molens in de Burd.

Wat ook mee weegt, zijn de in het verleden gedane investeringen voor herinrichting en kadeversterking in de Burd (recent afgerond) en de Hegewarren, en het mogelijk gedeeltelijk teniet doen daarvan.

Over het bestaande landschap is het volgende geschreven in 'Het verhaal van Smallingerland', de landschapsbiografie uit 2019:

De ruilverkaveling van de Hegewarren, die in de jaren zestig plaatsvond en rigoreus was, heeft grote effecten gehad op het landschap. Van de oorspronkelijke, middeleeuwse verkavelingsstructuur resteert weinig. In plaats daarvan vormt het gebied nu een landschappelijk ensemble dat kenmerkend is voor de ruilverkavelingsperiode. Het betreft een rationele verkavelingsstructuur, een planmatig aangelegde reeks uitgeplaatste boerderijen (hier in een bebouwingslint met boerderijen op relatief grote afstand van elkaar), diepe ontwateringssloten en een efficiënte infrastructuur. Deze ruilverkaveling riep destijds grote protesten op vanwege de dreigende aantasting van de natuurwaarden. Het gebied was namelijk een paradijs voor wilde ganzen. Die protesten hebben de ruilverkaveling uiteindelijk niet tegen gehouden. Nog geen dertig jaar na de ruilverkaveling waren de inzichten veranderd. Er ontstonden toen plannen om het gehele gebied op te kopen, omdat de waterhuishouding van het natuurgebied Alde Feanen verstoord werd door de diepe ontwatering van de Hegewarren. In het natuurgebied leidde dit tot verdroging. Sindsdien is het voortbestaan van deze landbouwpolder onzeker gebleven.

Ruilverkavelingslandschappen zijn niet uniek. Je zou zelfs kunnen stellen dat dit het meest voorkomende landschapstype van heel Nederland is. De relatief jonge leeftijd maakt dat we er bij voorbaat niet zo zuinig op zijn. Toch staat ook het ruilverkavelingslandschap voor een belangrijke, vormende, historische periode in onze geschiedenis. Dankzij machines en kennis waren we in staat om het landschap volledig naar onze hand te zetten en te optimaliseren voor agrarisch gebruik. Die periode van 'maximale maakbaarheid' heeft relatief kort geduurd. Sinds 1985 wordt bij herinrichting weer meer integraal gedacht, waarbij ook veel meer rekening gehouden met natuur en cultuurhistorie. Deze rationele ruilverkavelingslandschappen winnen de laatste jaren echter langzaam aan waardering. Het besef ontstaat dat ook deze landschappen een plek hebben in ons cultuurhistorisch archief. Juist omdat Smallingerland maar één gebied heeft dat écht herkenbaar is als ruilverkavelingsensemble is het misschien toch raadzaam om de cultuurhistorische waarde ervan iets meer te benadrukken.

Bij de eerste denkrichting blijft het huidige ruilverkavelingslandschap met de daarbij behorende landbouw behouden. Dit betekent dat de kenmerkende ruilverkaveling in stand blijft. Bij extensivering en innovatie van de landbouw (denkrichting 2) blijft het bestaande ruilverkavelingslandschap (grotendeels) behouden.

Bij denkrichting 3a, waarbij de Hegewarren er waarschijnlijk meer uit zal gaan zien als De Alde Feanen, is er geen sprake van behoud van het bestaande ruilverkavelingslandschap.

In het geval van een retentiegebied (denkrichting 3b) is nog niet duidelijk hoe het landschap eruit komt te zien. Dit hangt af van het ontwerp.

Te beantwoorden vragen eventuele vervolgfase

- Wat is de waarde van de bestaande kwaliteiten?
- Kunnen deze (deels) gehandhaafd blijven of zijn er alternatieven?
- Zijn de functies nog bereikbaar (te maken) en/of kunnen/ willen ze verplaatsen?
- De ruimtelijke kwaliteit van een andere inrichting van het gebied is een belangrijke factor voor de beleving en de toegevoegde waarde voor bijvoorbeeld recreatie. Niet alle verandering is negatief, maar we moeten ervoor zorgen dat het Friese landschap mooi blijft en aandacht hebben voor de impact van veranderingen. Zie ook de principes zoals beschreven bij 'kansen voor een nieuw landschap'.

3.4 Meekoppelkansen

Door de ligging van de Hegewarren centraal in de provincie (in het Lege Midden), omsloten door natuur, water en recreatiegebieden, zijn er diverse mogelijkheden om problemen integraal op te lossen en het gebied te ontwikkelen met meerwaarde voor de omgeving. Het gebied kent een relatief geïsoleerde ligging met een doodlopende weg en een beperkt aantal gebruikers. Daardoor is een integrale verhoging van het peil en een transitie van het gebied als geheel (denkrichtingen 3a en 3b) een serieuze mogelijkheid.

Het gebied is groot, bijna 400 hectare. Energietransitie en klimaatadaptatie zijn thema's die in de toekomst een grote claim op de ruimtelijke inrichting van Nederland en dus ook Fryslân leggen. Deze zijn mede daarom in beeld. Denk aan waterberging op een centraal en diepgelegen punt in Fryslân of grootschalige zonnevelden.

Door de ligging tussen natuurgebieden kan een andere inrichting bijdragen aan een robuuster NNN, de verhoging van de biodiversiteit en/of de verbetering van de weidevogelkwaliteiten.

Doordat het gebied zowel grenst aan het Nationaal park De Alde Feanen (dat kampt met teveel recreatieve druk) als de Friese meren, en het binnen het gebied "Oostelijke Poort Friese Meren" (OPFM) valt, ligt het voor de hand de recreatieve functie van het gebied binnen deze recreatieve zone te versterken.

In figuur 1 is door middel van icoontjes weergegeven welke meekoppelkansen er zijn. Een toelichting van de meekoppelkansen is opgenomen in de volgende paragrafen.

Algemeen beeld

Denkrichting 1 heeft geen meekoppelkansen. Bij denkrichting 2 worden de omstandigheden voor weidevogels beter.

Denkrichtingen 3a en 3b zijn niet heel onderscheidend.

Denkrichting 3a biedt zes meekoppelkansen. Deze kansen zijn:

- Waterberging voor de Friese boezem
- Vergroten biodiversiteit door de realisatie van nieuwe natuur;
- Invulling van een nieuw landschap;
- Alternatief voor een nieuwe vaarweg naar Drachten;
- Nieuwe recreatieve voorzieningen (slimme groei);
- Subsidies en co-financiering (zie paragraaf 3.4)

Denkrichting 3b biedt eveneens zes meekoppelkansen. De verschillen met 3a zijn:

- Wanneer er in een retentie gebied ruimte is voor (extensieve) landbouw, is dit interessant voor weidevogels. Tussen weidevogels en nieuwe natuur staat 'of' omdat beide mogelijk is.
- Omdat een retentiegebied het grootste deel van de tijd droger blijft dan wanneer het een gebied op boezempeil komt, is verondersteld dat zonneweiden hier makkelijker te combineren zijn dan bij denkrichting 3a vanwege het beheer en onderhoud. Deze optie is bij 3a niet genoemd, maar is ook daar niet uitgesloten, bij 3b lijkt de combinatie echter kansrijker.
- De combinatie met een vaarweg Drachten is bij een retentiepolder duurder dan in een gebied dat op boezempeil staat, omdat een vaarweg door een gebied dat op boezempeil staat geen kades nodig heeft om het achterliggende gebied droog te houden. Een combinatie met retentie is niet onmogelijk, maar lijkt daarom op voorhand minder kansrijk.

Waterberging (denkrichting 3a en 3b)

Het Wetterskip heeft de opgave om voor 2035 de Friese Boezem met circa 600 hectare uit te breiden. Deze extra berging is nodig om bijvoorbeeld de klimaatverandering (periode van extreme neerslag en periode van droogte) op te vangen. De Hegewarren ligt centraal in Fryslân en daarom een ideale locatie om de boezem uit te breiden.

Te beantwoorden vragen eventuele vervolgfase

- Wat is de effectiviteit van boezemwater of een retentie op deze plek in Fryslân en welk deel van de opgave van Wetterskip Fryslân kan worden ingevuld?

Biodiversiteit / nieuwe natuur (denkrichting 3a en 3b)

In het coalitieakkoord (geluk op 1) is de ambitie uitgesproken om de biodiversiteit te vergroten. Biodiversiteit is van levensbelang en veel soorten hebben het moeilijk en verdwijnen in rap tempo. Een nieuwe invulling van de Hegewarren biedt volop kansen om de soortenrijkdom te vergroten en een bijdrage te leveren aan het biodiversiteitsherstelprogramma. Door een inrichting te kiezen die aansluit bij die in De Alde Feanen wordt het geheel robuuster en is er meer ruimte voor de meest kritische soorten.

Ook kan invulling worden gegeven aan de Kaderrichtlijn Water opgave om ondieptes en natuurvriendelijke oevers in boezemwater te realiseren.

Te beantwoorden vragen eventuele vervolgfase

- Welke natuurontwikkeling heeft de grootste meerwaarde voor de regio en Fryslân?
- Welke nieuwe natuur kan als dubbelfunctie met andere kansen ontwikkeld worden?

Weidevogels (denkrichting 2 en 3b)

Fryslân is een belangrijk broedgebied voor weidevogels maar het aantal daalt. Bij denkrichting 2 en 3b liggen er kansen om het areaal (en het aantal) weidevogelgebied te verbeteren of uit te breiden omdat de landbouw blijft, maar het gebruik extensiever wordt. Weidevogels houden van nattere omstandigheden, plasdras-hoekjes en grote open ruimten. De Burd is pas ingericht als weidevogelgebied. Wanneer een alternatief tracé voor de vaarweg Drachten dit gebied aantast, zal er gekeken moeten worden naar mogelijkheden om dit te compenseren.

Te beantwoorden vragen eventuele vervolgfase

- Op welke manier beïnvloeden de ontwikkelingen de bestaande weidevogel kwaliteiten en welke mogelijkheden zijn er om het weidevogel areaal te vergroten?

Nieuwe recreatieve voorzieningen: slimme groei (denkrichting 3a en 3b)

De recreatieve sector groeit sterk en als de groei van de sector slim is, draagt toerisme juist bij aan een prettige en gezonde leefomgeving, behoud van natuur- en cultuurerfgoed of onder druk staande voorzieningen op het platteland. Toerisme draagt dan bij aan brede welvaart. Slimme groei betekent inzetten op (cultuur)toeristen die geïnteresseerd zijn in de kwaliteit en identiteit van onze provincie, meer jaarrond bezoek in plaats van pieken en meer bezoek in Noord-, Noordoost- en Zuidoost Fryslân. Door in te zetten op een recreatief aantrekkelijk(er) gebied en het ontlasten De Alde Feanen door het bieden van een aantrekkelijk alternatief aan de randen van het Nationaal Park, kan de gebiedsontwikkeling Hegewarren aan deze doelstelling een belangrijke bijdrage leveren.

Mogelijk kan de gebiedsontwikkeling Hegewarren ook bijdragen aan de landelijke ontwikkeling van “Nationale Parken 2.0” en De Alde Feanen niet alleen ontlasten, maar ook bijdragen aan het streven om de omgeving meer bij het Nationaal Park te betrekken en invulling te geven aan meer sociaal economische doelstellingen.

De Hegewarren ligt in het gebied ‘Oostelijke Poort Friese Meren’ (OPFM). De ruggengraat van OPFM zijn Waterfront Drachten en de gebiedsontwikkeling Oudega aan het Water. Deze ontwikkelingen maken de verbinding van de Veenhoop naar Drachten via Oudega aantrekkelijker. Een gebiedsontwikkeling van de Hegewarren kan hierop aansluiten en biedt kansen om de verbinding met de Burd en Grou te versterken.

Te beantwoorden vragen eventuele vervolgfase

- Welke recreatieve ontwikkeling heeft de grootste toegevoegde waarde in de regio?
 - op welke wijze kan de Hegewarren bijdragen aan het ontlasten van De Alde Feanen?
 - op welke wijze kan de Hegewarren bijdragen aan Nationaal Park 2.0 doelstellingen?
 - op welke wijze kan de Hegewarren bijdragen aan het concept Oostelijke Poort Friese Meren en de verbinding tussen Drachten en het Friese Merengebied versterken?

Alternatief voor een nieuwe vaarweg naar Drachten

De vaarweg is als kans opgenomen bij denkrichting 3a. In de memo afwegingen vaarweg Drachten wordt ingegaan op de mate van synergie. Of de vaarweg Drachten als kansrijke meekoppelkans wordt gezien is een afweging die breder is dan de mate van synergie met een gebiedsontwikkeling. Deze bredere afweging is opgenomen in een aparte memo, waar PS apart een besluit over voorgelegd krijgen.

Kansen voor een nieuw landschap

Een ander landschap dan het huidige landschap kan noodzakelijk zijn om opgaven te verwezenlijken, maar kan ook een meerwaarde hebben. De komende jaren neemt de druk op het landschap toe. Naast voedselproductie vragen onder andere natuur, water, de productie van schone energie klimaatverandering en recreatie steeds meer aandacht en ruimte.

In het bestuursakkoord is opgenomen dat we er samen voor zorgen dat het Friese landschap mooi blijft en dat we daarom bij alle ontwikkelingen die de komende jaren impact op het landschap kunnen hebben aandacht voor de gevolgen. Vooral een ontwikkeling met mogelijk grote impact zoals zonneweiden roept - bij voorbaat - weerstand op. We gebruiken de principes uit de (Ontwerp) Omgevingsvisie en gebruiken de expertise van landschapsarchitecten en visionaire denkers. Hiermee kunnen de ruimtelijke vraagstukken in de Hegewarren onderzocht en gevoed worden.

De ontwikkeling van Panorama2028 ('PanoramaFryslân') in de community rondom de Kanselarij (aangejaagd door Places of Hope, Landmakers BZK en LF2018), biedt mogelijk een kans voor de vraagstukken in de Hegewarren, waarbij vernieuwende toekomstperspectieven geboden voor de grote (ruimtelijke) vraagstukken op onder andere het gebied van water, biodiversiteit, demografie en brede welvaart. Het is de bedoeling om dit op een vernieuwende en inspirerende manier te doen met een brede groep betrokken mensen, aangejaagd door kennisinstellingen.

- Een van de ideeën is het maken van een lokale vertaling van PanoramaNederland (<https://www.collegevanrijksadviseurs.nl/projecten/panorama-nederland>). Het idee is om het Waterpanorama van Sense of Place her te gebruiken als manifestatie/uitingsvorm om beelden, inspiratie en daarmee perspectief te geven aan de genoemde maatschappelijke vraagstukken met een focus op Landschap en Ruimtelijk Kwaliteit (<http://www.kaneli-smit.nl/waterpanorama-sense-of-place.php>).
- De Hegewarren is een geschikte locatie voor deze manifestatie, waarbij ontwerpend onderzoek kan helpen de transitie ruimtelijk inzichtelijk te maken en zo ook bijdraagt aan maatschappelijk draagvlak en acceptatie.

Te beantwoorden vragen eventuele vervolgfase

- Is het mogelijk om de opgaven en meekoppelkansen in de Hegewarren op zo'n wijze te ontwerpen, dat het Friese Landschap mooi blijft?
- Kan de Hegewarren getransformeerd worden tot een klimaatrobuust landschap in combinatie met andere functies.

Kansen voor grootschalige zonnenvelden (denkrichting 3b)

PS hebben naar aanleiding van de Beeldvormende Commissie op 12 juni 2019 expliciet gevraagd om dit onderwerp in de voorverkenning als denkrichting mee te nemen. Ook de PCLG (provinciale Commissie Landelijk Gebeid) heeft geadviseerd deze mogelijkheid te onderzoeken. De vraag betreft de technische haalbaarheid en eventuele gevolgen van zonnepanelen in de Hegewarren.

Opgave

Als Fryslân conformeren we ons aan deze nationale vertaling van het klimaatakkoord van Parijs, waaronder de vermindering van CO₂-uitstoot met 49% in 2030. Om dit te bereiken hebben wij ook op provinciaal niveau de volgende doelstellingen voor 2030 geformuleerd:

- 33% van de Friese energie wordt duurzaam opgewekt.
- 20% besparing op ons energieverbruik in t.o.v. 2010.

Een deel van de uitvoering voor het behalen van deze doelen moet plaatsvinden via de Regionale Energiestrategieën (RES). Daarin gaan partijen uit een regio concrete plannen maken voor onder andere de opwekking van (grootschalige) duurzame energie. Hiervoor dienen wij als RES-regio een bod te doen aan het Rijk, met daarin het aantal TWh zon of wind die wij in 2030 gaan opwekken. Er is landelijk afgesproken dat kleinschalige opwek (<15kW) van zonne-energie op daken niet mee worden genomen in het RES bod.

Specifiek voor zonne-energie is onze Friese doelstellingen om in 2025 1300 MWp vermogen op te wekken, waarin we een onderscheid maken voor 450 MWp uit veldopstellingen en 850 MWp op dak (dit is een indicatieve verdeling).

Op dit moment (peildatum 1-7-2019) wordt er in Fryslân 388 MW aan zonne-energie opgewekt, waarvan 300 MW op daken ligt. De verwachting is dat we onze doelstelling, 450 MW aan veldopstellingen in 2025, zullen halen. Het is niet zeker of we de totale 1300 MW halen, mogelijk zijn hier dan meer veldopstellingen voor nodig.

Beleid

Belangrijke principes in het bestuursakkoord van de provincie zijn in dit kader:

- 'We behouden het karakter van het Friese landschap'
- 'Maatwerk past het best'
- 'We doen het met de mienskip'

In het beleid is meer ruimte dan voorheen, door bijvoorbeeld zonneparken die niet direct aan de bebouwde kom aansluiten niet meer uit te sluiten. Wel is de plaats waarop - niet op waardevolle landbouwgrond, bijvoorbeeld - en de manier waarop (goed ingepast) van belang, net als het draagvlak in de omgeving. Het streven is om in eerste instantie gebruik te maken van daken. In tweede instantie is meervoudig gebruik van de ruimte op de begane grond mogelijk.

Vertaling van beleid naar het gebied (maatwerk)

Het beleid biedt ruimte om een zonnepark te ontwikkelen niet direct aan de bebouwde kom:

- mits dit 'niet op waardevolle landbouwgrond' gebeurt
 - o Wanneer vanwege de problematiek in de Hegewarren de keuze gemaakt wordt om de veehouderij-bedrijven te verplaatsen, zou er ruimte zijn om te verkennen of het mogelijk is een zonnepark te ontwikkelen dat niet direct aan de bebouwde kom ligt
- mits dit landschappelijk goed kan worden ingepast
 - o Binnen de provincie is een vingeroefening gedaan over de mogelijke inpasbaarheid. Daaruit gebleken is dat vanuit ruimtelijk-landschappelijk oogpunt de meeste kansen aan grootschalige zonneweiden worden toegedicht aan denkrichtingen 3a of b, waarin de polder een volledige transformatie ondergaat. Meervoudig ruimtegebruik in combinatie met waterberging zou tot de mogelijkheden behoren, maar vraagt nader ontwerpelijk onderzoek naar een ruimtelijke verdeling van zonneweiden en andere functies, die samen een nieuwe ordening voor het gebied opleveren.

Technische haalbaarheid

Op basis van de afstand tot een aansluiting en de daarmee gepaard gaande kosten is geconcludeerd dat een zonneveld minimaal 200-250 ha groot zou moeten zijn om rendabel te zijn.

De beheerder van het netwerk (Tennet) kan nu niet aangeven of er daadwerkelijk ruimte op het netwerk is voor een aansluiting. Zelfs als daar nu wel antwoord op gegeven zou kunnen worden, is het nog maar de vraag of dit over een aantal jaar nog altijd zo is. Het belangrijkste is om de netwerkbeheerder tijdig te betrekken bij het vervolg.

In dit gebied wordt bij de toekomstperspectieven 3a en 3b gedacht aan oppervlaktewaterpeilen tot maaiveld (plas-dras) of tot boezempeil (circa een halve meter daarboven). Drijvende panelen zijn momenteel 20% duurder en leveren niet meer op, maar panelen op hogere poten zouden niet veel duurder hoeven zijn. Beheer en onderhoud zou in natte omstandigheden wel lastiger kunnen zijn.

Combinatie met natuur

Er is nog weinig onderzoek gedaan naar de effecten van zonneparken op natuur, landbouw en landschap. Uit onderzoek van de Universiteit Wageningen (2019) blijkt dat grondgebonden zonneparken effecten hebben op bodem, landbouw, de aanwezige biodiversiteit en diensten die het landschap levert. Afhankelijk van de uitgangspositie op de betreffende locatie, de inrichting, en het beheer van het zonnepark kunnen deze effecten positief of negatief zijn.

De schaduw van de zonnepanelen kan beperkend zijn voor de mogelijkheden om nieuwe natuur te ontwikkelen. Weidevogels houden van grote open ruimtes, wanneer er gekozen wordt voor een afwisseling van zonnepanelen en open ruimtes zal dit geen optimale inrichting voor weidevogels opleveren.

Conclusie:

We bevelen aan dit onderdeel integraal mee te nemen in de vervolgfase. In het kader van de RES en voor onze eigen provinciale doelstellingen is het belangrijk om te verkennen of zonne-energie in de Hegewarren past. Grootschalig zon kan een substantiële bijdrage leveren in het RES bod, waardoor op andere plekken voorlopig minder hoeft worden opgewekt.

Na 2030 wacht ons nog een grotere energieopgave, een verkenning naar grootschalig zon in combinatie met andere opgaven kan hiervoor nuttige inzichten opleveren.

Daarnaast kunnen inkomsten bijdragen aan de kosten van de integrale gebiedsontwikkeling.

Door de vraag uit te werken in de volgende fase van de gebiedsontwikkeling Hegewarren, kunnen handvaten of leerpunten voor andere gebiedsprocessen in andere (veenweide)gebieden naar voren komen. Het zou bovendien een goede case zijn om te leren hoe het toepassen van de nieuwe principes van de Omgevingsvisie in de praktijk uitpakken.

Een uiteindelijk besluit over de mogelijke ruimtelijke ontwikkelingen in de Hegewarren vraagt om zorgvuldige afweging door Provinciale Staten.

Te beantwoorden vragen eventuele vervolgfase

- nader ontwerpend onderzoek naar een ruimtelijke verdeling van zonneweiden in relatie tot andere (klimaat)opgaven zoals waterberging en recreatie, die samen een nieuwe ordening voor het gebied opleveren
- mate van combineerbaarheid met andere functies en kwaliteiten van het gebied
- ontwikkelstrategie: financiële haalbaarheid en ruimtelijke randvoorwaarden die de overheid biedt voor ontwikkeling (ontwikkeling mogelijk van diverse functies binnen een vastgesteld robuust ruimtelijk casco?)

3.5 Financiering

Kosten-baten

De kosten van de huidige situatie (denkrichting 1) moeten uiteindelijk worden afgezet tegen:

- De maatschappelijke investering voor een andere ruimtelijke inrichting. Hierbij wordt gekeken naar de investeringen en de (besparing op) kosten voor toekomstig beheer en onderhoud via een Life Cycle Cost benadering (LCC);
- De kansen voor externe financiering door middel van subsidies;
- Bijdrage eigen middelen van provincie, gemeente(n) en Wetterskip;
- Opbrengsten (bijvoorbeeld verkoop vastgoed)

Kosten van de autonome situatie: potentiële besparingen

Samen met het Wetterskip en de gemeente Smallingerland is berekend welke investeringen tot 2100 nodig zijn om de bestaande situatie te handhaven. De resultaten zijn weergegeven in onderstaande tabel.

Tabel 1. Maatschappelijke investeringen denkrichting 1

Onderdeel	Investering
Handhaven regionale kades	€ 30 miljoen
Handhaven waterbeheerssysteem	€ 3 miljoen
Handhaven infrastructuur	€ 7 miljoen
Natuurherstel De Alde Feanen als gevolg van verdroging en stikstofdepositie	nog niet bekend
Totaal	€ 40 miljoen + PM

Subsidies

Bij de denkrichtingen waarbij de veehouderij uit het gebied verdwijnt wordt een bijdrage geleverd aan landelijke en Europese doelstellingen (Klimaat, PAS en verdroging N-2000), daarmee is het kansrijk om hier ook fondsen voor aan te spreken. Aanvullend daarop kunnen via het realiseren van meekoppelkansen besparingen in de toekomst, of budgetten van andere beleidsvelden en overheden ingezet worden.

De mogelijkheden voor externe financiering zijn verkend en weergegeven in tabel 2.

Subsidieregeling	Activiteiten beschikbaar voor subsidie	Subsidiabele kosten	Afkomstig van	Beschikbaarheid middelen	Kansrijkheid	Randvoorwaarden
Klimaatakkoord	€ 100 miljoen stopperregeling	100 %?	Het Rijk	2019-2020		Aankoop in 2020 of 2021
Klimaatakkoord	€ 51 miljoen CO ₂ vastleggen	?	Het Rijk			
POP-3 subsidie	KRW doelen	> 50%	Europa	Jaarlijkse openstelling		
Regiodeal	Voorbereiding en realisatie	50 %	Het Rijk	Najaar 2019 komt er een nieuwe tranche op de markt		50% van de financiering moet uit de regio komen
Life+	Voorbereiding en realisatie	55 %	Europa	> 2020. In de loop van 2020 komt er een nieuwe tranche		Bijdragen aan innovatie
SDE	Aanleg zonneparken	Gegarandeerde stroomprijs en onrendabel deel investering	Het Rijk	> 2020 - 2025		Subsidie wordt toegekend wanneer omgevingsvergunning definitief is.
SDE	Besparing CO ₂ uitstoot	onbekend	Het Rijk	Onbekend		Lobby om beperking CO ₂ uitstoot subsidiabel te maken

Tabel 2. Overzicht subsidiemogelijkheden

De volgende regelingen worden kansrijk geacht:

- In het Klimaatakkoord is € 276 miljoen opgenomen voor CO₂ reductie in veenweidegebieden. Het Rijk wil met de eerste € 100 miljoen in 2020 en 2021 door middel van het uitkopen van veehouders een impuls geven aan het veenweidegebied (de vrijwillige stoppersregeling). Daarbij wordt gekeken waar de meeste urgente problemen spelen. Ook wordt aangegeven dat er speciale aandacht uit gaat naar gebieden bij N-2000 gebieden, omdat hiermee ook de stikstofproblematiek wordt verlaagd.
- In het Klimaatakkoord is ook € 51 miljoen gereserveerd voor CO₂-vastlegging door de aanleg van bo-men, bos en natuur, waarbij nationale parken en doelen voor onder andere biodiversiteit, ruimtelijke kwaliteit, verstedelijkingsopgaven en recreatie maximaal mee gekoppeld worden. Doordat de Hegewarren naast het Nationaal Park De Alde Feanen ligt en er mogelijkheden liggen voor CO₂ vastlegging door bijvoorbeeld moerasachtige natuur en veenontwikkeling, is financiering uit dit onderdeel van het Klimaatakkoord (ook) kansrijk.
- Life + subsidie. Dit is een doorlopend programma waarbij gebiedsinrichting voor natuurontwikkeling wordt gefinancierd. Wanneer wordt bijgedragen aan innovatie, vergroot dit de kansen voor een bijdrage. In 2020 komt er een nieuwe tranche op de markt waarop kan worden aangesloten
- SDE subsidie. Het onrendabele deel van de investering voor een zonnepark kan gefinancierd worden vanuit SDE subsidie. Ook wordt een gegarandeerde stroomprijs gegeven.

Uit bovenstaand overzicht blijkt dat er meerdere subsidies beschikbaar kunnen komen die fors bijdragen (>50%) aan investeringen. Daarnaast zijn er nog kleinere (innovatie) subsidies beschikbaar waar stapeling mee mogelijk is (Bron: Subsidiescan, Hezelburcht, 2019).

Opbrengsten

De business-case van een gebiedsontwikkeling hangt (mede) af van de opbrengsten die in de gebiedsontwikkeling gerealiseerd kunnen worden. Als er ruimte voor zonne-energie, natte teelten of recreatieve ontwikkeling geboden wordt en dit inpasbaar blijkt te zijn, dan kunnen de inkomsten in het gebied ingezet worden voor de realisatie van financieel niet-rendabele maatschappelijk functies.

Te beantwoorden vragen eventuele vervolgfase

- Wat levert een gebiedsontwikkeling (zonder vaarweg) financieel op vanuit de LCC benadering
- Welke investering kan vanuit subsidies worden gefinancierd
- Welke investeringen worden tenietgedaan

Wanneer de Staten besluiten om de vaarweg mee te nemen wordt ook in beeld gebracht:

- Wat levert een gebiedsontwikkeling met vaarweg financieel op vanuit de LCC benadering
- Wat zijn maatschappelijke investeringen wanneer een vaarweg wordt gerealiseerd door de Hegewarren en wat is het (financiële) voordeel van werk met werk maken;
- Welke investeringen en kosten voor beheer en onderhoud worden (al dan niet bespaard) door het wegvallen van de beroepsvaarweg tussen het PM kanaal en De Veenhoop.

3.5 Overige aspecten

Omgevingsvisie

De problematiek en mogelijke meekoppelkansen van een gebiedsontwikkeling Hegewarren sluiten goed aan bij de agendering van de Omgevingsvisie.

In de Hegewarren speelt de mogelijkheid om bij te dragen aan urgente integrale opgaven die we in Fryslân hebben en in de provinciale Omgevingsvisie benoemd worden: veenweide, CO₂, klimaatadaptatie, energietransitie, biodiversiteit, etc.. In de Omgevingsvisie staat dat we als provincie bij de realisatie van projecten en bij het werken aan opgaven met een 9 tal principes willen werken.

In de principes is een tweedeling gemaakt:

Samenwerkingsprincipes voor de provincie met andere partijen, zoals: decentraal wat kan, aansluiten bij wat er al gebeurt, rolbewust, sturen op het proces en een verschuiving van nee tenzij naar ja mits. Het laatste principe houdt in dat we als provincie minder regels willen stellen, maar juist willen benoemen wat er mogelijk is en flexibel willen meedenken over oplossingen.

Daarnaast zijn **inhoudelijke** principes genoemd. Daarbij ligt de uitdaging in: zuinig en meervoudig ruimtegebruik, koppelen van opgaven aan elkaar, het gebruiken van omgevingskwaliteiten als ontwerpbasis, en aandacht voor gezondheid en veiligheid.

In de Hegewarren liggen nadrukkelijk kansen voor het toepassen van deze principes. Bij het serieus onderzoeken van alle opgaven en kansen in de Hegewarren kan blijken dat dit op onderdelen (nog) niet past in het huidige beleid. Juist vanuit het principe 'ja, mits': meedenken over oplossingen en een flexibele opstelling, zou in dit traject ruimte gevonden kunnen worden.

Een gebiedsontwikkeling Hegewarren kan een pilot zijn om de principes uit de Omgevingsvisie toe te passen.

Leefbaarheid

In de beeldvormende commissie is op 12 juni 2019 opgeroepen om de leefbaarheid van het gebied in het oog te houden, en keuzes niet uitsluitend op economische afwegingen te maken. Er werd aandacht gevraagd voor natuur en recreatie. In de voorverkenning is de vraag om leefbaarheid als criterium mee te nemen ook op die wijze geïnterpreteerd. We hebben ons oor te luister gelegd over de risico's en kansen die mensen op het terrein van recreatie zien. Ook hebben we het effect op natuur, bestaande of nieuwe, expliciet in beeld gebracht bij de vergelijking van de denkrichtingen en het in beeld brengen van de kansen.

4. Conclusies.

De voorverkenning geeft op hoofdlijnen de volgende uitkomsten:

- Een integrale gebiedsontwikkeling biedt de kans om de problemen in het gebied op te lossen;
- Er zijn mogelijkheden om opgaven uit de omgeving (breder in Fryslân) mee te nemen;
- De andere betrokken partijen, Wetterskip Fryslân, gemeente Smallerland en LTO-Noord (afd Smallerland), willen zich (financieel) verbinden aan een vervolgfase: verkenning/ afrondend onderzoek;
- Er zijn kansen op substantiële bijdragen voor de realisatiefase via subsidies, kostenbesparingen in de toekomst, bijdragen van partijen vanwege het mee koppelen van andere opgaven of vanuit de exploitatie;
- Provincie, Wetterskip en gemeente gebruiken de vervolgfase om concreet te maken welke financiële bijdrage zij reëel achten voor de eventuele realisatiefase. Daarin nemen zij mee dat alle partijen in de huidige situatie met (oplopende) onderhoudskosten te maken hebben. Er is bereidheid om te onderzoeken of kostenbesparingen op onderhoud in de toekomst als investeringen in het gebied kunnen worden ingezet.
- De omgeving erkent de problematiek grotendeels en staat niet negatief tegenover een gebiedsontwikkeling. Er zijn wel zorgen over de gevolgen voor het huidige landschap en gebruik en het effect van een deel van genoemde meekoppelkansen (met name vaarweg Drachten en zonneweiden).

Algemeen:

- De veehouders hebben aangegeven dat zij graag zo snel mogelijk duidelijkheid willen over hun toekomst. Wanneer de huidige peilen en drooglegging in het gebied de komende 30 jaar niet gegarandeerd kunnen worden, is collectieve verplaatsing voor hen een reëel alternatief en zijn zij bereid daar aan mee te werken.
- Extensivering van de landbouw (en hogere peilen) is voor hen geen optie en volgens hen in dit gebied niet haalbaar.
- Bij extensivering van de landbouw blijft periodiek onderhoud van de kades bestaan en daarmee de hoge kosten voor het in stand houden van de polder.
- Door middel van een gebiedsontwikkeling Hegewarren, waarbij de polder een nieuwe inrichting krijgt, kan een robuust en duurzaam watersysteem gerealiseerd worden waarbij de hoge kosten voor het in stand houden van deze polder (circa € 1.000 ha/jaar³ ten opzichte van een gangbare polder in het veenweidegebied à € 50 tot €100 ha/jaar⁴) fors kunnen worden gereduceerd en bovendien ruimte gecreëerd kan worden voor waterberging.
- Een gebiedsontwikkeling met (veel) hogere peilen draagt bij aan de doelen van het klimaatakkoord zoals CO₂ reductie, het draagt bij aan stikstofreductie op het N-2000 gebied De Alde Feanen (relevant het kader van de PAS problematiek) en het verdrogende effect van de steeds dieper zakkende polder op de blauwgraslanden (Europees beschermd) in het N-2000 gebied De Alde Feanen wordt vertraagd of stop gezet.
- Daarmee zijn reële kansen voor externe financiering vanuit het Rijk en Europa.
- De business-case van een gebiedsontwikkeling hangt (mede) af van de opbrengsten die in de gebiedsontwikkeling gerealiseerd wordt. Als er ruimte voor zonne-energie, natte teelten of recreatieve ontwikkeling geboden wordt en dit inpasbaar blijkt te zijn, dan kunnen de inkomsten in het gebied ingezet worden voor de realisatie van financieel niet-rendabele maatschappelijk functies.

³ In 2019 berekend in het kader van de Voorverkenning Gebiedsontwikkeling Hegewarren, door Provincie, Wetterskip en de gemeente Smallerland

⁴ H2O artikel 'De kosten voor het waterbeheer in het veenweidegebied van Friesland' 12-2012.

De mienskip:

- Het is breed gedragen dat de veehouders snel duidelijkheid nodig hebben.
- De omgeving staat positief / niet negatief tegenover een gebiedsontwikkeling Hegewarren. Er is erkenning van de problematiek in de polder en men ziet kansen voor bijvoorbeeld recreatie.
- Er wordt aandacht gevraagd voor de gevolgen op het huidige (recreatieve) gebruik, natuurwaarden, het landschap en het effect van de eventuele verplaatsing van de vaarweg uit de Alde Feanen naar de Hegewarren. Het is niet duidelijk hoe een eventueel tracé zal lopen, omdat we nog niet in de fase van ontwerpen zijn. Dit geeft met name in de regio Grou onrust. De Burd is pas ingericht als onderdeel van het Natuurnetwerk Nederland (NNN) en er zijn zorgen over de impact op het weidevogelgebied en of de veiligheid op nieuwe kruisingen waar beroeps- en recreatievaart elkaar zullen treffen wel veilig zullen zijn.
- Ook nut en noodzaak van 'minder populaire' opties wordt in twijfel getrokken.
- Veel mensen en organisaties geven uitdrukkelijk aan dat zij betrokken willen worden bij de volgende fase.

Bijlage 1. Besluitpunten, moties en toezeggingen uit het PS-voorstel van 20 juni 2018

Overwegende dat

- het ongewenst is dat schepen van klasse Va door Earnewâld en Nationaal Park De Alde Feanen varen, vanwege het conflict tussen beroepsgoederenvervoer over water en recreatie en natuur;
- een alternatieve vaarroute voor het vrachtvervoer een grote investering vraagt;
- de aan het vrachtvervoer over water gerelateerde baten van een nieuwe klasse Va vaarweg een dergelijke investering onvoldoende legitimeren;
- de belangen voor een vaarweg op zichzelf daarmee te licht zijn voor een investering van deze omvang;
- hiermee invulling is gegeven aan het voornemen van Gedeputeerde Staten om in deze coalitieperiode een MKBA voor de vaarweg naar Drachten te doen;
- het onderzochte tracé via de polder Hegewarren loopt;
- **er in de polder Hegewarren ook andere maatschappelijke kwesties spelen, zoals hoge kosten voor beheer en instandhouding, veenweideproblematiek, de mogelijkheid om extra boezemwater te creëren en de recreatieve druk op het aanpalende Nationaal Park De Alde Feanen te verlagen;**
- **de baten van deze maatschappelijke kwesties per stuk onvoldoende legitimatie vormen voor een grote ingreep in het gebied, maar de optelsom van vaarweg en genoemde kwesties beduidend hoger uitkomt;**
- **dit maakt dat op dit moment een finaal besluit over de aanleg van een vaarweg naar Drachten niet aan de orde kan zijn, maar dat een onderzoek naar de mogelijkheden voor gebiedsontwikkeling een passende volgende stap is;**
- **de gemeente Smallingerland zich reeds positief heeft uitgesproken over het idee van een gebiedsontwikkelingsproces met de Provincie en Wetterskip Fryslân als partners;**
- **een dergelijke gebiedsontwikkeling niet automatisch ook inhoudt dat er een nieuw tracé voor een klasse Va-vaarweg naar Drachten wordt aangelegd;**
- **het concept 'gebiedsontwikkeling' in Fryslân een bewezen effectief instrument is om grootschalige, complexe opgaven op te lossen met oog voor de huidige gebruikers en waarden van het gebied;**

Hebben de Staten juni 2018 besloten:

- a. vast te stellen dat een nieuw tracé via de Hegewarren een investering vergt welke, in vergelijking met de verwachten baten hiervan, te hoog is;
- b. vast te stellen dat, zonder het kijken naar andere belangen door middel van de gebiedsontwikkeling, hiermee een investering in een nieuw tracé niet aan de orde is;

en Gedeputeerde Staten te verzoeken:

- c. **in te zetten op een integrale gebiedsontwikkeling Drachten — polder Hegewarren — Prinses Margrietkanaal en derta soarchfaldich om te gean mei De Burd, sadat dy sa folle mooglik sparre wurdt, en dernjonken oan te jaan op hokker wize de feiligens op de krúsing mei de Graft en op it trajekt De Feanhoop — Drachten boarge wurdt;**
- d. **dit op te pakken met in ieder geval de partijen Wetterskip Fryslân en de gemeenten Smallingerland en Leeuwarden;**
- e. **een startnotitie voor het gebiedsontwikkelingsproces op te stellen en daarin vast te leggen welke belangen iedere partij heeft en wat de rol en verantwoordelijkheden binnen het proces zijn met als doel dat de uiteindelijke cofinanciering in proportie is met het belang dat iedere partij heeft en waarbij financiële afspraken met partners worden vastgelegd als resultaatverplichtingen;**

Motie

De ûntsluting fan Drachten: as it útstel fan it kolleezje folge wurdt yn beslútfoarmende sin, of amendearre wurdt in dy sin, dat er wol in startnotysje komt, dan wurdt it ferpleatsen fan bedriuwen dêryn meinommen;

Bijlage 2. Belangen omgeving, door hen zelf opgetekend

We hebben via een digitale enquête 25 (semi) georganiseerde partijen gevraagd om hun betrokkenheid bij het onderwerp Hegewarren (en de relatie Vaarweg Drachten) aan te geven, en zelf hun belang te omschrijven.

Dat is (onvermijdelijk) slechts een selectie, omdat we geen data maar informatie willen geven. In het ambtelijk proces en in de inspraakmogelijkheden rond de besluitvorming worden alle relevante inwoners, ondernemers en organisaties zo goed mogelijk betrokken en/of geïnformeerd. Een deel van de gevraagde belanghebbenden verwijst naar de gegeven inbreng tijdens de hoorzitting over dit onderwerp, zie verslag (bijlage 02b).

Mensen is gevraagd naar hun belang. De teksten zijn rechtstreeks overgenomen uit de enquête. We hebben ervoor gekozen om deze teksten niet te redigeren en/of aan te passen.

Wie	Organisatie	Vertegenwoordigd	Opmerking
Jan Ybema	Hiswa	Watersportondernemers	Interessant om te weten wat dit brengt voor zowel waterrecreatie als beroepsvaart. Let op wij zijn daarbij niet automatisch voorstander van het toelaten van nog grotere beroepsschepen maar zeker voor Eernewoude een nieuwe route een uitkomst zijn. Uiteraard is daarbij voor ons ook onlosmakelijk verbonden met het feit dat naast de een nieuwe vaarweg dit hele gebied onder water wordt gezet en voor waterrecreatie kan worden gebruikt.
Frank Vogelpoel	Nationaal Park Alde Feanen	NPAF	Hegewarren geeft gewenst ontsluitingsmogelijkheden zuidzijde nationaal park. Huidige vaarweg naar Drachten geeft op dit moment reeds problemen met ontwikkeling natuur door de zuiging van de schepen en heeft een negatieve invloed op de veiligheidsbeleving van de bezoekers nationaal park als zij de vaarweg moeten oversteken. Deze problemen worden groter als de vaarweg zou worden opengesteld voor klasse V schepen, een klasse die de standaard gaat worden voor het beroepsvervoer over water. Met invoering van klasse V wordt de daadwerkelijke veiligheid op de huidige vaarweg direct aangetast door de beperkte zichthorizon van de schipper. Vanuit het oogpunt van het Nationaal Park zou een andere vaarweg naar Drachten zeer positief zijn.
Willem Tabak	LTO Noord	Veehouders van de Hegewarren	Mijn betrokkenheid is vanuit het belang van de zeven veehouders die in het gebied de Hegewarren hun bedrijven exploiteren. Het is van grote betekenis dat er voor een lange termijn (meer dan 25 jaar) zekerheid komt over de toekomst van de polder. Deze polder van ongeveer 400 ha met 12 km kade is omgeven door natuur. De polder kenmerkt zich door de lage ligging en een veenpakket van gem. twee meter met meerdere peilvakken. Namens genoemde veehouders en LTO-Noord ben ik betrokken bij de uitwerking van het toekomstperspectief van de Hegewarren (met eventueel een vaarweg) door deelname in het projectteam. Willem Tabak, telnr: 06-2552 4697
Rienk p. Broers	Watersportverbond Fryslân	Aangesloten watersportverenigingen	Ook in deze geldt dat de huidige vaarweg naar Drachten voor de moderne klasse V-A schepen ongeschikt is. Dit klemmt te meer daar Eernewoude een zeer belangrijk centrum voor de watersport is (Alde Feanen). Verder doen zich vanaf de Hooidamsbrug naar Drachten nog een aantal vaarwegversmallingen voor waar het sowieso lastig is om beroepsvaart en recreatievaart te laten

Wie	Organisatie	Vertegenwoordigd	Opmerking
			passeren. Vanwege de beperkingen die op het tracé voor de beroepsvaart zich voordoen, zou naar de mening van Watersportverbond deze moderne grote schepen hier geweerd moeten worden. Een overslagpunt aan Prinses Margrietkanaal zou een oplossing kunnen bieden. Indien zulks onmogelijk is dan is de oplossing via de Hege Warren acceptabel, mits de kruisingen van wateren, waarop veel recreatieverkeer aanwezig is, overzichtelijk worden uitgevoerd opdat de kans van ongelukken zo beperkt mogelijk worden.
Jens Zeemans	Gemeente Tytsjerksteradiel		Relatie Earnewâld. Probleem huidige vaarroute, mogelijkheden voor dorp, mogelijkheden recreatief fietsverkeer?
Marchinus Hofkamp	Vaarweg Drachten Forum	Discussiegroep van bij tracee betrokken fact-checkers	VaarwegDrachtenForum is geen belangenorganisatie. Het Forum factcheckte de argumenten mbt opschaling van de Vaarweg Drachten en moest steeds constateren dat veel van de gebruikte argumenten niet op feiten berusten ? en gemakkelijk te weerleggen zijn. De gepresenteerde plannen zijn slechts op wensdenken gebaseerd. De idee dat een Vaarweg recreatie en milieu zelfs zou bevorderen kon slechts standhouden door het negeren van veel feiten. Daarom heeft Forum voor alle beleidsmakers de website https://vaarweg-drachten-forum.weebly.com/ opgezet, waarin alle argumenten tegen het licht zijn gehouden en overzichtelijk zijn geordend. Elke gefundeerde kritiek hierop wordt meegenomen. M.Hofkamp: Ik voel me betrokken bij dit gebied doordat ik het al sinds mijn jeugd goed ken en de verschillende aspecten waardeer. Het feit dat mijn zomerhuisje er staat speelt in de onderhavige discussie door mijn leeftijd (ook financieel) geen wezenlijke rol meer: Het zal mijn tijd wel duren?.
HJ de Vries	It Fryske Gea		Terreinbeheerder Alde Feanen, waar recreatief medegebruik en beroepsvaart conflicteren. daarvoor zoeken we een oplossing. tweede is de verdroging van de Alde Feanen door o.a. de landbouwpeilen in de Hege Warren
Eelke Boersma	GWS	Grouster Watersport	Ja daar waren we bij betrokken, zoals de grouster verenigingen helaas laat werden ingeschakeld, hebben we onze visie gezamenlijk naar voren gebracht.
Gerard Bouma	Grou Breed	Pleatslik Belang Grou, Businessclub Grou en nog 8 organisaties	Voor de economische-, natuur- en recreatieve belangen van Grou achten we het onbestaanbaar dat een vaarweg naar Drachten via De Burd en Hegewarren zal worden aangelegd! De gevolgen voor Grou zijn funest; zie de inhoud van onze inspraak voor PS op 30 juni 2018.
Durk Talsma	Stichting Zeilsport Grou	Verenigingen Wedstrijd zeilend op de Wateren van Grou	Indien nieuwe vaarweg wordt gerealiseerd, impact op wedstrijdwater.
Ute Klaassens	Pleatslik Belang de Feanhoop		Woongenot en werkgelegenheid inwoners de Veenhoop.
Frank Vogelpoel	Nationaal Park Alde Feanen		Hegewarren zou zuidelijke poorten npaf mogelijk kunnen maken. Huidige vaarweg Drachten heeft reeds nadelen voor npaf tav natuur (zuiging) en voor beleving veiligheid door bezoekers bij oversteken van de vaarweg. Bij de ongewenste komst van klasse V schepen, het standaard schip voor de nabij toekomst, worden deze nadelen groter en wordt de veiligheid daadwerkelijk geweld aan gedaan door de beperkte zichtmogelijkheden van de beroepsschipper.
Martijn Schootstra		Eigenaren van 6 recreatieve Arken aan biggemar	Als eigenaren van een zestal recreatieve woonarken gelegen aan het Biggemeer zijn wij direct belanghebbende inzake de planontwikkeling van een

Wie	Organisatie	Vertegenwoordigd	Opmerking
			alternatieve vaarweg naar Drachten. In de voorgenomen plannen begint deze vaarweg vanaf bij het PM-kanaal ter hoogte van het Biggemeer en loopt dwars door de Burd en de Hege Warren naar de Veenhoop en sluit daar aan op het bestaande tracé. Het is zeer waarschijnlijk dat wij onze ligplaatsen niet kunnen behouden. De plannen hebben catastrofale gevolgen voor recreatie en natuur van Grou. Een vaarweg door de Burd creëert een nieuwe kruising tussen recreatie en beroepsvaart met de Graft. De tweemaal zo grote schepen jagen de kleine recreatievaart weg. Het kanaal is bovendien nergens voor nodig. De investering staat in geen verhouding tot de opbrengsten. Deze worden door gemeente Smallerland zwaar worden overdreven. Het vrachtvolume groeit al jaren niet meer en de gemeente overdrijft met het aantal watergebonden banen.
Lútsen Wijma		Wurkgroep "Doarpsplein oan it Wtter" Oudega	De Wurkgroep "Doarpsplein oan it Wetter" uit Oudega houdt zich bezig met de ontwikkelingen rondom de voormalige zuivelfabriek "de Hoop", grenzend aan de 'haven' van Oudega. Samen met de gemeente werken we momenteel aan een masterplan voor het gebied aan de zuidzijde van Oudega. Aan de Noord-zijde omvat dit het gebied rond de voormalige zuivelfabriek "de Hoop", aan de zuidzijde behelst dit een deel van de gebiedsontwikkeling "Oudega aan het Water". De ontwikkelingen rondom de vaarweg naar Drachten hebben ook invloed op de gebiedsontwikkeling "Oudega aan het Water".
J.H. Beek	Belangenvereniging De Burd		Indien voor de Hege Warren de oplossing van de CO2-uitstoot kan worden opgevangen door verhoging van de waterstand, valt er een -erbij gezocht- argument voor de aanleg van een vaarweg naar Drachten weg. Verder is het raar, dat er een nieuwe vaarweg wordt gepland voor slecht 1 beton verwerkend bedrijf, dat allen toevoer heeft en geen afvoer over het water. Voorts plegen vele bewoners van De Burd te varen/zeilen over het Pikmeer, de Graft, de Driehuistersloot en de Nieuwe Meer. Velen maken tochten via het Grietmansrak naar Earnewoude en weer terug via Folkertssloot of Geeuw naar Grou. Een nieuwe vaarweg bederft gevaarvrije recreatie.
Evert Visser	Gemeente Smallerland		Economische groei stimuleren. Land gebonden- en waterrecreatie verknopen op alternatieve en duurzame manier. Beroeps- en recreatievaart veiliger maken door scheiding van vaarwegen én tegelijkertijd CO2 reduceren met duurzaam vrachtvervoer over water. Het zijn de hoofdingrediënten waarmee gemeente Smallerland Drachten en omgeving aantrekkelijk en leefbaar houdt. Het is de gebiedsaanpak Oostelijke Poort Friese Meren (OPFM). De ruggengraat van de gebiedsaanpak is Waterfront Drachten en de gebiedsontwikkeling Oudega aan het Water. Deze ontwikkelingen maken de water- en landverbinding van de Veenhoop naar Drachten via Oudega aantrekkelijk. Waterfront Drachten maakt het water bij Drachten beter zichtbaar, beleefbaar en bereikbaar voor bezoekers, zowel water- als landrecreanten en niet in de laatste plaats de eigen inwoners. Met als doel om zowel het woon- en leef- als ondernemersklimaat te versterken. Ook de ontwikkeling van Oudega aan het Water vormt een essentiële schakel in de gebied.

Wie	Organisatie	Vertegenwoordigd	Opmerking
Pytsje Couperus en Anne den Herder	Gemeente Leeuwarden	College Gemeente Leeuwarden	Gemeente Leeuwarden ziet deze vraag als twee vragen. Bij het toekomstperspectief Hegewarren is gemeente Leeuwarden betrokken vanwege de kwaliteit van de natuur in de Alde Feanen. Gemeente Leeuwarden is betrokken bij de relatie met de vaarweg Drachten vanwege de situering op het grondgebied van gemeente Leeuwarden.
Mariët Tefi	Gemeente Smallingerland	Frisian Ports	gezamenlijk belang havens is een robuust vaarsysteem (Pr. margrietkanaal en omvaarroute), op zijtakken van de hoofdvaarroute hebben gemeenten soms verschillende belangen
Cor Zandstra	Zeilschool De Veenhoop		Onze zeilschool vaart met plusminus 80 boten in het gebied rond de hoge warren. Bovendien zie ik kansen.
Hugo Snoekc	Stichting behoud Fries Cultuurlandschap		Eigendom en toekomst veenweidegebieden In onze eerder genoemde notitie is ingegaan op de gevolgen en knelpunten voor het onder water zetten van De Hege Warren: onzekerheid over de projectkosten, ondergrondse infrastructuur, de reeds gedane aanzienlijke investeringen door het Waterschap, aantasting waardevolle cultuurhistorische gebieden op Syteburen, enz Uitkomsten van dit onderzoek Toekomstperspectief Hegewarren in relatie met een vaarweg Drachten via de Burd raakt dus onze belangen.
Johan Spijksma	VNO-NCW MKB Noord		Opkomen voor het belang van de haven gebonden ondernemers en werkgelegenheid in de regio.
Nico Tilstra	Dorpsbelang Earnewâld	Earnewâld	Het waterpeil van de Hege Warren heeft ernstige negatieve invloed op de omliggende natuurgebieden met een hoge waterstand. Datzelfde geldt voor de zuigende werking die de huidige vaarweg op het natuurgebied heeft. De beleving van het watersportdorp Earnewâld is sterk afhankelijk van de natuurwaarden in dit natuurgebied. Zie verder hierboven.
Dhr. Van Schaijck	Stichting Poldermolens Lege Midden		(telefonisch doorgegeven) De twee molens op de noordelijke Burd hebben een monumentale status. Ze zijn eerder verplaatst, en hebben nu een zorgvuldig uitgekozen (nieuwe) locatie. Ze doen ook dienst voor de waterhuishouding. Rond de molens zijn beschermingszones van 100-400m tegen windbelemmering. Wij willen absoluut geen vaarweg Drachten door de Burd. Wij vinden de weidevogeldoelstelling van het pas ingerichte gebied belangrijk en natuur zou ook als een belangrijk (economisch) belang beschouwd moeten worden. De landinrichtingswet verbiedt het om grote investeringen als die van de afgelopen periode teniet te doen.
Hans Valk	Wetterskip Fryslân		- Zorg dragen dat de gebruiksfunctie van de polder ('droge voeten') gehandhaafd wordt. In dit geval betreft het landbouwgebied inclusief de woningen in de Hegewarren. Hierbij draagt Wetterskip Fryslân de zorg dat de regionale kaden (op grens polder – boezem) voldoende hoog zijn ('veilig') en blijven en het watersysteem voldoende op peil wordt gehouden (peilbeheer, in kader van 'voldoende') door middel van watergangen en gemalen. -Uitvoering van de Veenweidevisie in samenwerking met de provincie Fryslân om het veenweidelandschap zo lang mogelijk in stand te houden en dat in combinatie met een reductie van de CO2 emissie. De rol van het Wetterskip is met name gericht op het opzetten van een

Wie	Organisatie	Vertegenwoordigd	Opmerking
			hoger peil waarmee de veenoxidatie wordt vertraagd of tot stilstand komt. -Bij de inrichting van de polder als retentiegebied of boezem kan deze verandering bijdragen aan de opgave van Wetterskip Fryslân om in het kader van het 'Veiligheidsplan II' 600 hectares boezemland te ontwikkelen; dat is namelijk de opgave die door Wetterskip Fryslân is vastgesteld.
Hans van der Werf	FMF	Natuur en milieu	relatie met uitvoeringsprogramma Feangreide (via BOF) - impact op natuurwaarden Alde Feanen (via deelname Nationaal Park)
Pascal Homan	Koninklijke watersportvereniging Frisia te Grou		Wij zijn een watersport vereniging welke sterke belangen heeft bij hoe wij onze activiteiten op en rond het Pikmeer en de Wijde Ee kunnen organiseren

Bijlage 3. Foto-verslag bijeenkomst 26 september 2019

Tijdens de bijeenkomst zijn de resultaten van de voorverkenning in twee rondes gepresenteerd. De opmerkingen zijn tijdens de bijeenkomst bijgehouden. Voor het onderdeel Hegewarren waren dit de opmerkingen:

Aantekeningen / Suggesties / Vragen

- PAS-problematiek wel meegenomen?
- Waarom gaat het proces zo snel?! lijkt niet zorgvuldig.
- Is het mogelijk dat GS besluit om 4 denkrichtingen uit te werken?
- Is de PAS nog denkrichting I wel reëel gelet op de PAS?
- Wat gebeurt er met de Recreatie bij denkr. III
- Is strikstof boeren/landb. uit te ruilen met nieuwe (III) recreatie?

1^e ronde (gebiedsontwikkeling)

2^e R:

- procedure: wanneer krijgen boeren precies de duidelijkheid?
- vraag = hoe betrouwbaar is de veen bodemdaling? (100-200j)
- attentie! Prioriteit aanleg zon → daken, dam velden?
- " : opname CO₂ gras ↔ veenoxidatie!
- " : hoger peil (denkr. II) bereikbaarheid gewaarborgd?
- Wat is de rol van WF? vindt zij het belangrijk
- boer HW: zorg over de huidige kade
- let op! wat kan met meer bij de denkrichting III/IV als functie
- " : golfslag meenemen in de neg. effecten by denkr. III
- zon: beperking van zonneenergie → NET!

STAPLES